

קריאת ספרים בערבית ודגלוסיה

מהי הדיגלוסיה?

אנשי חינוך בעולם הערבי ערים לאתגרים שהדיגלוסיה מציבה בפני ילדים ערבים בעת הקשבה לספרי ילדים. הדגלוסיה הופכת את החוויה של קריאת ספרים לפחות טבעית בשפה הערבית מאשר בשפות אחרות. המושג דגלוסיה בהתייחס לשפה הערבית מתאר את השימוש בשתי צורות של השפה, כל אחת בנסיבות השימוש המתאימות לה. הראשונה היא הערבית המדוברת הנחשבת לשפת האם והשפה של הבית. קיימים להגים רבים של השפה המדוברת במדינות דוברות ערבית. הצורה השנייה היא הערבית התקנית/ספרותית המשמשת בעיקר לכתיבה, לתקשורת ולמטרות רשמיות ברחבי העולם הערבי. שתי צורות השפה נבדלות זו מזו הן באוצר המילים, והן בהיבטים מורפולוגיים ובמבנה של משפטים. לאחרונה, מציעים חוקרים שהמצב הדיגלוסי בערבית איננו משקף אבחנה חד משמעית בין שני רובדי השפה ומציינים שדוברי ערבית משתמשים בשפה הספרותית והמדוברת בגמישות בהתאם להקשרים חברתיים ולשוניים (Boussofara-Omar, 2013).

חוקרים אחרים מציעים להתייחס לדיגלוסיה לא כשתי צורות שפה שונות אלא כסקאלה הכוללת חמש רמות הנעות מהשפה הספרותית ועד לשפה המדוברת: ערבית קלאסית, ערבית סטנדרטית, ערבית מדוברת למשכילים, ערבית מדוברת לנאורים/אורייניים, ערבית מדוברת לאנאלפביתיים (Ryding, 2013).

איפה נחשפים ילדים לשפה הספרותית?

ילדים דוברי ערבית נחשפים לשפה התקנית מלידה ולפני כניסתם לבית הספר: הם שומעים אותה בתוכניות הטלוויזיה, רואים אותה כתובה בשלטי חוצות ועוד. מידת החשיפה לשפה התקנית לפני גיל ביה"ס תלויה לרוב בסביבת הילד ובמשפחתו, ולמידה שיטתית של השפה התקנית מתבצעת עם הכניסה לבית הספר.

למה חשובה קריאת ספרים להעשרת השפה הספרותית של ילדים?

קריאת ספרים לילדים נחשבת לדרך טבעית לחשיפת הילדים לשפה הספרותית והעשרת השפה. ספרי ילדים ובתוכם גם ספרי "מכתבת אלפאנוס" חושפים את הילדים לשפה הספרותית מגיל צעיר ומעשירים את אוצר המילים הספרותי של ילדים. לדוגמא: *في كتاب تصبِح على خير يا برهان مثلا كلمة "يعانق" في اللغة الفصحى مقارنة بـ "بعضن" باللغة العامية. و "يبحث", "أريكة", "يتملكه الضحك". وما الى ذلك من المفردات في الكتب الأخرى. בנוסף, מלים רבות בספרים מנוקדות בניקוד סופי החושפות את הילדים להיבט לשוני שאיננו מופיע בפה המדוברת. לדוגמא המילה *طقيّة* في كتاب "سعد وقبعته الجديدة" هي ذات الكلمة "طقيه". وكلمة "خير" في كتاب "تصبح على خير يا برهان" هي ذاتها خير.*

איך כדאי לספר ולקרוא לילדים ספרים – בשפה המדוברת או הספרותית?

לאור ההכרה בחשיבות של חווית ההנאה של ילדים מספרים, מתלבטים גנות והורים לעתים קרובות לגבי דרך קריאת הספר המהנה והיעילה לילדים לאור המצב הדיגלוסי. קיימות גישות אחדות בנוגע לסוגיה זו: (1) המבוגר קורא לעצמו את הספר ואז מספר את העלילה לילד בשפה המדוברת; (2)

המבוגר קורא לילד את הספר בשפה הספרותית; (3) המבוגר משלב בין שפה מדוברת לשפה ספרותית ועובר בהדרגה מסיפור העלילה בשפה המדוברת לקריאת הספר לילד בשפה הספרותית. מצדדי הגישה הראשונה (למשל אלחדידי, 2010) הדוגלת בסיפור העלילה בשפה המדוברת טוענים שקריאת הסיפור בערבית התקנית גורמת למחסום בין הקורא לילדים ופוגעת בהנאה מהסיפור. לכן, כדאי בהיכרות הראשונה עם הספר לספר את העלילה בשפה המדוברת על מנת שהילד יבין את הסיפור. על-פי גישה זו, כדאי גם לשוחח עם ילדים על הסיפור בשפה המדוברת שהיא השפה הטבעית של הילדים. חשוב לציין שגם תומכי גישה זו מציעים לשלב בהדרגה ביטויים בשפה הספרותית המצויים בספר כדי לחשוף את הילדים אליהם.

על-פי הגישה השנייה יש לקרוא לילדים את הטקסט של הספר כפי שהוא, בשפה הספרותית, על מנת להעשיר את השפה שלהם (חלף, 2006). יש צורך בהשקעת מאמץ כדי להקנות לילדים שפה תקנית והרגלי קריאה בשפה הספרותית.

הגישה השלישית (אלחריי, 2009) גורסת שכדאי להגיש את הספר לילד תוך שילוב של שני רבדי השפה בו זמנית. אפשר וכדאי לקרוא בשפת הספר, שכן הקריאה לילדים מגיל מוקדם מפתחת את השפה ומשפיעה על הבנת הנקרא בעתיד. יחד עם זה, חשוב לספר את הספר בשפה מדוברת היות וילדים נהנים מהספר יותר כשהוא מסופר בערבית מדוברת. בנוסף, לדעתה של אלחריי, כשמספרים את הספר בערבית מדוברת אנו עוזרים לילדים להבין את הסיפור טוב יותר.

דעים ויונס (2007) מציעות להבחין בין ילדים בני שלוש שנים לילדים מבוגרים יותר. בגיל שלוש כדאי לספר את הספר בשפה המדוברת. בגיל ארבע אפשר לעבור בהדרגתיות מהמדוברת לתקנית, בהתחלה כדאי לספר במדוברת, ואחרי כחודשיים מתחילת שנת הלימודים ניתן לקרוא את הספר בשפה התקנית אבל באופן הדרגתי תוך השענות על האיורים. בגיל חמש הן ממליצות שהגננת תספר את הסיפור פעם אחת בשפה המדוברת ומיד אחר כך תעבור לקריאת הספר בשפה התקנית. לקראת סוף גן חובה הן ממליצות שגננות יקראו את הספר רק בשפה התקנית. אולם, לפני קריאת הספר מומלץ להסביר את הפירוש של מילים חדשות כדי להבטיח את הבנת הסיפור.

מה גננות חושבות על נושא הדיגלוסיה וכיצד מעשירות את שפתם של ילדים?

כפי שניתן לראות מתיאור הגישות השונות לקראת ספרי ילדים בערבית, אין הסכמה בקרב אנשי חינוך לגבי הדרך המועדפת. חשוב שגננות ישתפו עמיתות באופן שבו הן מספרות סיפורים לילדים וכיצד הן משתמשות בשפה הספרותית והמדוברת בעת קריאת ספר ובזמן שיחה על הספר. גננות יכולות לסייע במתן תשובות לשאלות חשובות הנוגעות לדיגלוסיה: מאיזה סוג קריאה ילדים נהנים יותר – בשפה המדוברת, הספרותית או בשילוב של שתיהן? אים אפשר לעזור לילדים להבין את הסיפור ולהעשיר את השפה שלהם? האם וכיצד ניתן לשלב בין השפה המדוברת לספרותית בקריאת ספרים ובשיחה עם ילדים? ומה הילדים אומרים – מה הם מעדיפים, ולמה?

בנוסף להתנסויות ולידע החשוב של גננות, חשוב גם לחקור את הנושא ולהשוות בין שיטות הקריאה השונות. בימים אלה מתבצע מחקר כזה באוניברסיטת תל אביב. השילוב של תובנות של גננות ושל ילדים לצד ממצאי מחקר יסייעו לנו להעמיק את ההנאה של ילדים מספרים ואת הלמידה המשמעותית שיפיקו מהם.